

ความสุขในสังคมไทย ทศวรรษที่ 2500 – กลางทศวรรษที่ 2510

จารุภี เตี เชียงจันทร์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ศึกษาความสุขในบริบทช่วงสงครามเย็นกับการพัฒนาในช่วงทศวรรษที่ 2510-กลางทศวรรษที่ 2510 ทำให้ความสุขโดดเด่น มีบทบาท และสำคัญอย่างยิ่งในฐานะวาระของชาติ ในขณะเดียวกันก็มีการกล่าวถึง อธิปไตย ตลอดจนให้ความหมายความสุขจากแวตวงต่าง ๆ ในสังคมอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นจากรัฐและผู้คน ส่งผลให้ความสุขมีความสลับซับซ้อนและหลากหลายมากขึ้น ซึ่งทั้งนี้อาจจะมีความแตกต่างหรือเหมือนกันก็ได้ อย่างไรก็ตามบทความนี้มีจุดประสงค์คือการทำความเข้าใจความสุขในสังคมไทยยุคพัฒนา โดยการใช้วิธีวิทยาแบบประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก เพื่อแสดงว่าความสุขเป็นอีกปริมณฑลหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมของสังคมด้วยเช่นกัน สำหรับบทความนี้จะกล่าวถึง 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ (1) ว่าด้วยการขบขันความหมายความสุขในกระแสธารของโลกเสรี องค์การระหว่างประเทศ ที่มีผลต่อการกำหนดค่านิยมในสังคมไทยยุคพัฒนา (2) จุดเน้นและสาระสำคัญเกี่ยวกับความสุขจากทัศนะของบุคคลสำคัญของประเทศ (3) ลักษณะการรับรู้และความเข้าใจความสุขของผู้คนในสังคม และ (4) การตอบโต้ความสุขของรัฐ

คำสำคัญ : ความสุข, สังคมไทย, ยุคพัฒนา, ประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก

รับต้นฉบับ 5 พฤศจิกายน 2562 แก้ไขตามผู้ทรงคุณวุฒิ 18 ธันวาคม 2562 รับลงตีพิมพ์ 7 มกราคม 2563

Happiness in Thai Society, the 1950s - the mid-1960s

Jarukit Chiangjan

Department of History, Faculty of Humanities

Chiang Mai University, Thailand

Abstract

This is an academic article on Happiness in Thai society during the 1950s- the mid-1960s, an era of development and the Cold war in Thailand, “Happiness” was in reputation as a crucial agenda of the nation and was also a significant part of changing socio-economic and culture. In the meanwhile, “Happiness” was more complicated and diverse because of state and people roles in the production of its meaning – either of its value was conformable or different depending on their experience. The purpose of this article is to understand “Happiness” in an historical context, especially History of Emotion as a method. In consequence of this conditional phenomenal has brought “Happiness” sophisticated in various parts of the society. Thus, this article will discuss (1) the concept of “Happiness” in the context of the Cold War under United States and International actors domination, (2) the focus of the essential meaning from Thai Influencers, (3) some examples of people acknowledgment and understanding about it, and (4) some debates of the state’s approaches.

Keywords: Happiness, Thai Society, Developmental Era, History of Emotion

บทนำ

“ความสุข” ไม่ได้ถูกละเลยไปเสียทีเดียวจากแวดวงประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย และมีความพยายามอธิบายประเด็นนี้อยู่ด้วย เช่น สายชล สัตยานุรักษ์ (2546) อัจฉรา กาญจนินัย (2523) สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ (2558) และวีระยุทธ ปีสาลี (2557) งานศึกษาก่อนหน้าวิเคราะห์ว่าการขยายตัวทางการค้าตั้งแต่ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ จนกระทั่งถึงทศวรรษที่ 2460 ทำให้ความสุขที่เดิมเคยสัมพันธ์อยู่กับคติทางพุทธศาสนา กับไตรภูมิแทนที่ด้วยความสุขในภพนี้ อันมีนัยทางเศรษฐกิจกับมนุษย์นิยมมากขึ้น อย่างไรก็ตามการศึกษาที่ผ่านมาทำให้ทราบว่าความสุขเริ่มสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจมาตั้งแต่อ่อนทศวรรษที่ 2500 แล้ว แต่คุณค่านีกลับไม่ได้ถูกกล่าวถึงอย่างสม่ำเสมอ ต่อเนื่อง และแพร่หลายมากนัก ทั้งนี้ก็เพราะว่าเศรษฐกิจที่กระจุกตัวอยู่แต่ในกรุงเทพฯ เท่านั้น สำหรับยุคพัฒนา งานศึกษาของภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์ (2558) ได้สะท้อนถึงความสุขไว้บ้าง แต่ก็ยังเป็นความหมายในอุดมคติของรัฐอยู่นั่นเอง โดยเฉพาะคำนิยามที่อิงอยู่กับสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน อนึ่งงานศึกษาที่ผ่านมาจะทำให้ภาพจากจุดยืนเศรษฐกิจกับการเมืองเป็นหลัก แม้ในช่วงหลังจะขยับไปสู่ประเด็นพื้นที่ เพศ สุขภาวะ ภาษา หรือ การช่วงชิงอำนาจของคนชายขอบในการต่อสู้เพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ รูปแบบ และความสัมพันธ์ทางสังคมชุดใหม่มากขึ้นก็ตาม ทว่าทั้งหมดแทบไม่ได้สะท้อนและใช้ความสุขเป็นประเด็นหลักในการศึกษาอย่างจริงจัง อีกทั้งมิได้ใช้วิธีการแบบประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึกวิเคราะห์ ทำให้เราไม่อาจเข้าใจความสุขได้ครบถ้วนรอบด้าน ในฐานะตัวแสดงหลักที่สำคัญอันหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทยยุคพัฒนา

“ความสุข” มีบทบาทโดดเด่นขึ้นมาในสังคมไทยช่วงทศวรรษที่ 2500 ในฐานะวาระสำคัญ (agenda) ของชาติ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจที่กำกับด้วยแนวคิดการพัฒนา รวมทั้งบริบทของสงครามเย็นที่สังคมไทยถูกครอบงำจากสหรัฐอเมริกา สภาพแวดล้อมนี้ทำให้บุคคลสำคัญของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำประเทศ นักเศรษฐศาสตร์ ตลอดจนปัญญาชน ชับเน้นความสุขกันอย่างแพร่หลาย ซึ่งเท่ากับว่าอาจจะยุคแห่งความสุขที่ควบคู่กับยุคการพัฒนาที่เป็นไปได้ยิ่งไปกว่านั้น ความสุขไม่ได้ถูกกล่าวจำกัดเฉพาะจากส่วนบนของสังคมเท่านั้น แต่ยังเป็นประเด็นที่ผู้คนในสังคมพูดถึงอย่างเป็นทางการด้วยเช่นกัน โดยมากมักจะปรากฏตามบทความในนิตยสาร

วารสาร และหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ส่งผลทำให้ความสุขมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ มันอาจจะมีเหมือนหรือแตกต่างจากรูปแบบความสุขโดยรัฐก็ได้ ในภาพรวมเรา อาจกล่าวได้ว่าความสุขเป็นอีกมิติหนึ่งที่ไม่เคยหยุดนิ่งแล้วยังเป็นประเด็นที่มีพัฒนา และปฏิสัมพันธ์กับสังคมอยู่ตลอดเวลา

บทความนี้ต้องการทำความเข้าใจความเป็นไปของความสุขที่ดำรงอยู่ใน สังคมไทยยุคพัฒนาว่ามีลักษณะ ทิศทาง และความหมายอย่างไรภายใต้องค์ประกอบนี้ โดยจะกล่าวถึง 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ (1) ว่าด้วยการขบเน้นความหมายความสุขใน กระแสธารของโลกเสรี องค์การระหว่างประเทศ ที่มีผลต่อการกำหนดค่านิยมใน สังคมไทยยุคพัฒนา (2) จุดเน้นและสาระสำคัญเกี่ยวกับความสุขจากทัศนะของ บุคคลสำคัญของประเทศ โดยเฉพาะ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลถนอม กิตติขจร ป๋วย อึ๊งภากรณ์ และในฐานะตัวอย่างทางความคิดของสังคม (3) ลักษณะการรับรู้และ ความเข้าใจความสุขของผู้คนในสังคม และ (4) การตอบโต้ความสุขของรัฐ

ความสุขในมุมมองของประเทศโลกเสรีกับองค์การระหว่างประเทศที่มีผล ต่อการกำหนดความสุขในสังคมไทยยุคพัฒนา

งานเกี่ยวกับ “ยุคพัฒนา” ส่วนใหญ่มักจะอธิบายบทบาทและอิทธิพลของ สหรัฐอเมริกากับองค์การระหว่างประเทศต่อรูปแบบเศรษฐกิจกับการเมืองในสังคมไทย การช่วยเหลือทางการเงิน การเงิน และวิชาการ ตลอดจนการเข้ามาของทหาร อเมริกานในช่วงสงครามเวียดนาม ฯลฯ ซึ่งสรุปได้อย่างสั้น ๆ ว่าสังคมไทยยุคพัฒนา มีระบบการเมืองแบบเผด็จการอำนาจทหารควบคู่ไปกับการยกระดับด้านเศรษฐกิจ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2554, น. 66) อย่างไรก็ตาม ความสุขก็ไม่ได้ถูกให้ความสำคัญ เท่าที่ควร หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะพบว่าบริบททางเศรษฐกิจกับการเมือง ของโลกก็มีส่วนสำคัญในการกำหนดความเข้าใจความสุขของสังคมไทยอย่างมีนัยสำคัญ

เกี่ยวกับเรื่องนี้สหรัฐฯ เน้นอย่างจริงจังมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา จากบันทึกของพระวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย (2504, น. 32) ซึ่งเป็น ตัวแทนของรัฐบาลไทยในฐานะหนึ่งในสมาชิกที่เข้าร่วมการประชุมประจำปีของกองทุน

การเงินระหว่างประเทศและธนาคารโลก พ.ศ. 2504 ซึ่ให้เห็นว่า “...ความสุข คือมีงานทำ มีบ้านเรือนอยู่ มีอาหารพอกิน มีเสื้อผ้าเครื่องใช้ไม่สอยต่าง ๆ ตามที่ควร ปัญหาอันนี้ คงได้คิดกันอยู่ทุกประเทศ...” ยิ่งไปกว่านั้นการประชุมครั้งนี้ยังทำให้เราเห็นว่าอังกฤษกับองค์การระหว่างประเทศก็เริ่มกล่าวถึงความสุขเช่นกันในเวทีประชาคมโลกรวากับเป็นธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้ว “...และในบางประเทศเช่นอังกฤษ...ก็ได้มีความคิดอย่างกว้างขวางคือว่าจะต้องทำให้ประชาชนทั่วโลกเป็นสุข” (พระวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย, 2504, น. 32) นอกจากนั้น กุสุมา (2501, น. 1) อังโน วารสารตำรวจทำนองว่า “[องค์การสหประชาชาติ] นอกจากจะทำหน้าที่คอยระงับเหตุที่จะทำให้เกิดสงครามโลกครั้งที่สามแล้ว...ยังทำหน้าที่บำบัดทุกข์และบำรุงสุขของชาวโลกส่วนใหญ่ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ” และดังที่หม่อมหลวงเดชสนิทวงศ์ได้แสดงทัศนะต่อบทบาทหน้าที่ของสถาบันการเงินระหว่างประเทศเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า “ระบบการเงินระหว่างประเทศนับได้ว่าเป็นสถาบันที่มีความสำคัญมากที่สุดอย่างหนึ่งในบรรดาสถาบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความสุขและความเจริญทางเศรษฐกิจของประชาชนและประเทศชาติ...” (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2518, น. 61)

สาเหตุหลักสำคัญที่ประเทศโลกตะวันตกกับองค์การระหว่างประเทศแซ่ซ้องความสุขอย่างออกนอกหน้าเช่นนี้ เพราะความสุขสัมพันธ์โดยตรงกับการพัฒนา โดยเฉพาะการสร้างเสริมความเจริญรุ่งเรืองกับความก้าวหน้าของประเทศ (พระวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย, 2504, น. 32) ทว่าสิ่งที่ทำให้ความสุขโดดเด่นยิ่งขึ้นอีกคือบริบทของการต่อสู้ทางอุดมการณ์การเมืองระหว่างเสรีนิยมประชาธิปไตยกับสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้ความสุขมีความน่าเชื่อถือเพิ่มขึ้นให้กับประเทศมหาอำนาจกับองค์กรระหว่างประเทศ ด้วยการกำหนดว่าการดำเนินรอยตามวิธีการสร้างความเจริญและความทันสมัยแบบตะวันตกนั้นจะนำไปสู่การมีความสุขในท้ายที่สุดและสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษย์ได้ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2554, น. 65-66) ดังนั้นความสุขจึงเป็นเสมือนกลไกทางการเมืองที่สำคัญมากอีกชนิดหนึ่งในฐานะโฆษณาชวนเชื่อของประเทศมหาอำนาจตะวันตกสำหรับการสร้างจินตนาการถึงการมีชีวิตที่มั่นคงสมบูรณ์ ประกอบกับภาพของความอยู่ดีกินดี ตลอดจนความสะอาดสงบสุขเพื่อความต้องการให้คนตามพื้นที่ต่าง ๆ ปฏิเสธที่จะเชื่อลัทธิสังคมนิยมทางอ้อม ดังที่รววิสุทธิ

(2500, น. 2) (นามปากกา) บรรยายผ่านคอลัมน์ “คอมมิวนิสต์แปรรูป” ใน ตำรวจว่า “ชาวรัสเซียในสมัยคอมมิวนิสต์ นอกจากต้องถูกริบไร่นา ถูกบังคับแรงงาน ต้องเสียภาษีอย่างหนัก ตลอดจนต้องถูกบังคับแม่ในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้ว ยังต้องประสบกับภาวะที่เรียกว่า ‘ข้าวยากหมากแพง’ อยู่ตลอดเวลา” เมื่อเป็นเช่นนี้ “...ชีวิตประจำวันของชนชาวรัสเซียสุดแสนจะเศร้าเหลือที่จะบรรยายได้” (ปัญญา ผ่องชมพู, 2502, น. 4) เพราะความยากจน แร้นแค้น เศรษฐกิจไม่มั่นคง และล่าช้าในการพัฒนานั่นเอง (วรวิสุทธิ์, 2500, น. 2)

โดยรวมแล้วภายใต้บริบทของการพัฒนาและการต่อสู้ทางอุดมการณ์ ทำให้ความสุขเริ่มอยู่ในระนาบเดียวกันกับทุนนิยมมากขึ้น เพราะจากความหมายที่ประเทศมหาอำนาจตะวันตกกับองค์การระหว่างประเทศนิยาม มักจะสื่อว่าเป็นความสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ทั้งนี้ก็ย่อมมีผลดีต่อความเจริญรุ่งเรืองและส่งเสริมความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศชาติ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2518, น. 61) ยิ่งไปกว่านั้นมันยังขับเคลื่อนทุนนิยมให้ยืนหยัดอยู่ในโลกใบนี้ได้ต่อไปอย่างไม่ติดขัดนั่นเอง

สาระสำคัญของความหมายความสุขในสังคมไทยยุคพัฒนาจากทัศนบุคคลสำคัญ

ในขณะที่บริบทระหว่างประเทศขบเน้นความสุขในฐานะความอยู่ดีกินดีทางเศรษฐกิจแล้ว สำหรับสังคมไทยช่วงเวลาเดียวกัน บรรดาผู้มีบทบาทสำคัญในแวดวงการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมต่างก็สมทวนชุดความคิดดังกล่าวอยู่บ้าง ดังที่สะท้อนในปรากฏการณ์ สุนทรพจน์ ตลอดจนการบรรยายต่าง ๆ ซึ่งก็มีทิศทางโดยรวมสอดคล้องไปกับวาระของบรรยากาศระหว่างประเทศ ทว่าก็มีความแตกต่างในรายละเอียด โดยเฉพาะระดับปฏิบัติการและการทำให้วาระดังกล่าวเกิดผลจริง ซึ่งทั้งนี้ก็อาจจะมีการถ้อยแถลงและนัยยะของ “ความเป็นชาติ” และ “ความเป็นไทย” ผสมโรงอยู่ไม่มากนัก

บทความนี้จะเริ่มต้นด้วยผู้นำประเทศคนสำคัญ คือจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เพราะสฤษดิ์ได้ยกระดับความสุขให้กลายเป็นประเด็นสำคัญของคณะปฏิวัติอย่างเป็นทางการ ซึ่งสะท้อนในประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 18 วันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2501 ว่า “ตามที่คณะปฏิวัติได้พิจารณาเห็นว่า การอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนเป็นสิ่งที่คณะปฏิวัติพึงปรารถนาเป็นอย่างยิ่ง...เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนทั้งในด้าน

บริการและการส่งเสริมการครองชีพของประชาชน” (ราชกิจจานุเบกษา, 2501, น. 1) ทั้งนี้เพราะสฤทธิต้องการนำเสนอภาพ “พ่อขุน” ด้วยการเน้น “ความผาสุกของประชาชน” เป็นพันธกิจของผู้นำที่ต้อต้องพึงปฏิบัติอย่างจริงจังและเต็มที่ (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, 2559, น. 227) กระทั่งความสุขเป็น “เสียงลึกลับ” ที่บีบคั้นสฤทธิตลอดเวลาตั้งปรากฏในคำปราศรัยของนายกรัฐมนตรี วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2502 เนื่องในวันชาติว่า “...เรื่อง ‘ความผาสุกของประชาชน’ เป็นเสมือนเสียงลึกลับ ที่ติดตาม ร่ำร้อง เร่งรัด และบีบคั้นข้าพเจ้าอยู่ตลอดเวลา ไม่ให้ว่างเว้นการห่วงใย ข้าพเจ้าต้องคิดแสวงหาอยู่ทุกขณะว่าจะสร้างความผาสุกให้แก่ประชาชนได้ด้วยวิธีใด...” (สฤทธิ ธนะรัชต์, 2505, น. 18) หรือแม้แต่ปรากฏในคำขวัญอันโด่งดังแห่งยุคว่า “เงินคืองาน งานคือเงิน บันดาลสุข” หรือ “ศึกษาดีมีเงินใช้ ไร้ราคา พาให้สุขสมบูรณ์” (ภิญญพันธ์ พจนะลาวณิชย์, 2558, น. 178) แน่นนอนว่าส่วนหนึ่งของความหมายที่สฤทธิเน้นมีความสัมพันธ์ เกี่ยวโยง และเกี่ยวพันอยู่กับบรรยากาศของความสุขโลก โดยเฉพาะเรื่องความสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจกับการพัฒนา ทว่าก็มีความแตกต่างกันอยู่ในรายละเอียด

สาระความสุขที่สฤทธิเน้นอยู่ประจำ ได้แก่ เรื่องปัญหาการครองชีพ การพัฒนาโครงสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ความเจริญ และความอยู่ดีกินดี ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าทัศนะของสฤทธิเกี่ยวกับความสุขเป็นเรื่องในระดับมหภาคเป็นส่วนใหญ่ เพราะในฐานะผู้นำประเทศช่วงสงครามเย็นทำให้เขาต้องเน้นเรื่องความมั่นคงควบคู่กับการพัฒนามาเป็นลำดับแรก แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะละเลยในประเด็นสำคัญของยุคสมัยอย่าง “การสร้างนิสัย” โดยเฉพาะเรื่องความสุขด้านความสะอาดกับระเบียบวินัยไปเสียทีเดียว เนื่องจากอุปนิสัยนี้มีผลโดยตรงต่อการดำเนินงานทางเศรษฐกิจ (สฤทธิ ธนะรัชต์, 2505, น. 1) อันถือว่าเป็นคุณลักษณะเด่นของสังคมสมัยใหม่ (นพพร ประชากุล, 2558, น. 12) ที่สฤทธิเน้นเช่นกัน

ต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุครัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจรก็พบว่าความสุขยังเป็นประเด็นหลักสำคัญของรัฐบาลอยู่ ยิ่งไปกว่านั้นความสุขได้ถูกยกเป็นข้ออ้างทางการเมืองให้แก่ถนอมในการรักษาอำนาจตลอดจนสร้างความนิยมให้แก่ตัวเขาได้ด้วย (อัครศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2550, น. 190) ดังนั้นเขาจึงไม่พลาดที่จะหยิบยกเอาเรื่องความสุขขึ้นมาเป็นเป้าหมายสูงสุดของรัฐบาลตัวเองตั้งแต่ก้าวขึ้นมารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ดังสะท้อนผ่านคำแถลงนโยบายของรัฐบาลวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2506

(2506) โดยมีใจความสำคัญต่อไปนี้ “...ข้าพเจ้าและรัฐมนตรีทุกคนจำปฏิบัติหน้าที่ด้วยความพยายามและด้วยความซื่อสัตย์สุจริตเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ และความสมบูรณ์พูนสุขของพี่น้องร่วมชาติทุกคน...”

แม้สารัตถะสำคัญของความสุขที่ถนอมเน้นก็ยังคงเป็นประเด็นด้านเศรษฐกิจ (คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี, 2512) แต่ความหมายถูกขยายออกจนครอบคลุมถึงชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมกว้างมากกว่าของสฤชต์ ที่ไม่ใช่แค่ประเด็นด้านการดำรงชีพเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึง “ความหวัง” ในอาชีพ การศึกษา ตลอดจนความปลอดภัยและความมั่นคงของชีวิตกับทรัพย์สิน โดยคุณค่านี้ปรากฏเด่นชัดในคำปราศรัยเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. 2514 ว่า

“ในอีกไม่กี่ชั่วโมงข้างหน้าวันขึ้นปีใหม่-พุทธศักราช 2514 ก็จะมาถึงแล้ว... คงมีพี่น้องประชาชนอีกจำนวนมากมิใช่น้อยกำลังรอคอยฟังเสียงสัญญาณวันขึ้นปีใหม่ด้วยความหวังบ้างก็หวังให้ได้รับความสุขความเจริญยิ่งขึ้นในชีวิตข้างหน้าหรือไม่ก็หวังให้ประสบความสำเร็จในการทำมาหาเลี้ยงชีพ... เมื่อได้กล่าวถึง ‘ความหวัง’ ของแต่ละบุคคลแล้วข้าพเจ้าก็อดกล่าวถึงความหวังของส่วนรวมโดยเฉพาะประเทศชาติมิได้ในฐานะที่เป็นหัวหน้ารัฐบาล ผู้รับผิดชอบการบริการราชการแผ่นดินข้าพเจ้าขอกล่าวไว้ว่ารัฐนี้มีความหวังอยู่ในหลายสิ่งหลายประการแต่ทุกประการต่างก็มุ่งสู่จุดหมายปลายทางเดียวกันทั้งสิ้นนั่นก็คือความผาสุกของพี่น้องประชาชนทุกคน...อันเกี่ยวกับความผาสุกของพี่น้องประชาชน อาทิความหวังในอาชีพ การศึกษา การรักษาพยาบาล การสาธารณสุขปลอดภัยตลอดจนการคมนาคม และความปลอดภัยเป็นต้น... ทั้งนี้เพื่อให้ประชากรที่มีอยู่ของประเทศนี้มีพอกินพอใช้มีรายได้สูงเพื่อให้เกิดการอยู่ดีกินดีและมีความปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง” (ถนอม กิตติขจร, 2514, น. 14-15)

แน่นอนว่าจิตนาการความสุขในมุมมองของนายกรัฐมนตรีทั้งคู่เป็นกรอบของการนิยามความสุขแห่งยุคสมัยที่ถูกใช้อย่างแพร่หลาย แต่นอกจากผู้นำประเทศแล้วผู้มีบทบาททางสังคมในแวดวงอื่นก็ยังคงมีส่วนในการให้ความหมายความสุขครั้งนี้ด้วย ซึ่งสะท้อนว่าการผลิตความหมายความสุขไม่ได้ขึ้นอยู่กับคนไม่กี่คน แต่ยังกระจายไป

ในสังคมผ่านอีกหลายช่องทาง ไม่ว่าจะเป็นนักพัฒนากับปัญญาชน ทั้งนี้โดยภาพรวมแล้ว จะอยู่ในกรอบกระแสการพัฒนา ทว่ารายละเอียดปลีกย่อยก็แตกต่างกันอยู่ดี

ต่อมา พันตรี ป่วย อึ้งภากรณ์ นักเศรษฐศาสตร์และนักพัฒนา เป็นตัวอย่างของบุคคลสำคัญในฐานะตัวแทนทางความคิดในภาคเศรษฐกิจ แม้ความหมายจะไม่ได้แตกต่างจากของผู้นำประเทศมากนัก แต่สิ่งที่น่าสนใจคือความคิดว่าด้วยความสุขของป่วย ถูกเสนอเป็นรูปธรรม ชัดเจน และตรงไปตรงมากกว่าผู้นำประเทศมาก ตลอดจนชี้ให้เห็นว่าความสุขนั้นสามารถสัมผัสได้จริงมากขึ้น ด้วยการเพิ่มรายได้ ดังเช่นที่สะท้อนผ่านคำบรรยายในสัมภาษณ์แก่นิสิตฯ ณ สำนักงานกลางนักเรียนคริสเตียน พ.ศ. 2509 ความว่า “แท้จริงการพัฒนาที่มีจุดมุ่งหมายที่จะให้ประชากรราษฎร์มีความเจริญ มีความสุขสมบูรณ์...มีความอยู่ดีกินดี...เรื่องพัฒนานั้นก็อยู่ที่ว่าต้องการให้ประชาชนส่วนมากสามารถประกอบสัมมาอาชีพ มีความสงบสุข ซึ่งแปลทางวัตถุได้ตามภาษาเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบันว่า เพื่อเพิ่มรายได้” (ป่วย อึ้งภากรณ์, 2509ก, น. 9-10)

การให้ความสำคัญเรื่องเงินสัมพันธ์กับความสุขในทัศนะของป่วย นับเป็นสิ่งที่ดีต่อการพัฒนาอย่างมาก เช่น การสะสมทุน และการค้าขาย (ป่วย อึ้งภากรณ์, 2496 อ้างถึงใน ปกป้อง จันวิทย์, 2545, น. 72) ดังนั้นยุคพัฒนาถือเป็นช่วงเวลาที่คุณคนในสังคมได้รับการกระตุ้นให้รู้สึกว่าคุณสุขจะขับเคลื่อนสังคมไปสู่ความเจริญได้ด้วย เช่นในการประชุมนักบัญชีทั่วประเทศ พ.ศ. 2509 ว่า “...หลักการที่นายเศรษฐียึดถืออยู่คือหลักการที่ว่า อำนาจเงินเป็นอำนาจสูงสุด งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข ถ้ายิ่งงานใหญ่เงินก็ยิ่งมาก สุขก็ยิ่งมาก เมื่อเงินยิ่งมาก เงินหลวงก็ยิ่งจ่ายมาก...” (ป่วย อึ้งภากรณ์, 2509ข, น. 49) นอกจากนี้ความมุ่งมั่นเช่นนี้ก็ไม่ได้เรียกว่า “ความโลภ” ในทัศนะของป่วย และเขาได้ใช้อีกาสันนี้อธิบายถึงความหมายความสุขจากวัตถุที่คุณคนสามารถจับต้องได้มากยิ่งขึ้น สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการผสมปนเป่กันยืมเก่ากับใหม่เข้าด้วยกัน โดยเฉพาะการนำคุณธรรมทางศาสนาไปใช้กับการพัฒนาและความสำเร็จในทางโลกนั่นเอง เกี่ยวกับเรื่องนี้ป่วยชี้แจงว่า “...สำหรับเผชิญกับชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคต การเสาะแสวงหาเงินทองทรัพย์สินแบบนี้ไม่เรียกว่าโลภ...เงินตราหรือแม้ทองคำเป็นเครื่องมือการค้าและการแลกเปลี่ยน [เพราะ] ความสมบูรณ์พูนสุขอยู่ที่เครื่องอุปโภคบริโภค...” (ป่วย อึ้งภากรณ์, 2511, น. 254)

โดยภาพรวมแล้ว สารสำคัญของความหมายความสุขลักษณะดังกล่าวอยู่ที่ การพยายามทำให้เกิดความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างโครงสร้างทางเศรษฐกิจของสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วกับพฤติกรรมและสำนึกของคนในสังคมให้สอดคล้องเข้าด้วยกัน การสร้างมาตรฐานความเข้าใจความสุขชุดดังกล่าวขึ้นมาจะเป็นหลักประกันว่าการพัฒนาจะสามารถทำงานได้อย่างราบรื่น อนึ่ง การเผยแพร่ความสุขในมุมมองทัศนะของนักพัฒนาเศรษฐกิจนี้ดูคล้ายกับว่าจะโดดเด่นไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการเสนอแนะจินตนาการความสุขจากผู้นำประเทศ โดยเฉพาะการเพิ่มรายได้ที่มีสามารถจับต้องได้ง่ายกว่ามาก นอกจากนี้เราจะพบว่ามีการปะทะกันในวงกว้างออกไปอีก

ตัวอย่างความคิดของปัญญาชนทางสังคมอีกท่านหนึ่ง คือหลวงวิจิตรวาทการ (2541, น.1) แม้ความคิดของหลวงวิจิตรวาทการจะเป็นนามธรรมค่อนข้างสูง แต่ก็ต่อเนื่องและสัมพันธ์อยู่กับบริบททางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะจริยธรรมในการทำงานด้วยความซื่อในนามของความสุข เพราะความสำเร็จของปัจเจกสะท้อนถึงความสำเร็จของชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ความหมายความสุขของหลวงวิจิตรวาทการ จึงไม่ใช่อะไรที่อยู่เฉย ๆ อีกต่อไป แต่จะต้องเป็นความสุขที่เกิดจากการลงแรงจากตัวเอง (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2558, น. 28) ดังนั้นทัศนะความสุขของหลวงวิจิตรวาทการ (2541, น. 151) จึงมีความหมายว่า “...ถ้าคำว่า ‘ความสุข’ แปลว่าการนอนสบายโดยไม่ต้องทำอะไรก็ตอบว่าโลกนี้ไม่เป็นสุข เพราะไม่มีมนุษย์คนใดที่จะมีโอกาสนอนสบายได้เลย ถ้าความสุขแปลว่าอัมใจ ก็ตอบได้ว่าโลกนี้เป็นสุข เพราะมนุษย์เรามีทางที่จะอัมใจได้มาก...”

ทั้งนี้เราอาจจะกล่าวได้ว่าข้อเสนอของหลวงวิจิตรวาทการทำให้การทำงานเป็นคุณค่าที่สูงส่งของสังคม ทำให้รัฐบาลมีความมั่งคั่ง มีหน้าที่สร้างเสริมความต่อเนื่องให้ระบบทุนนิยมไปพร้อมกัน ดังนั้นการทำงานจึงเป็นเครื่องมือพิสูจน์ตัวตนของผู้คนแห่งยุคสมัยว่าจะไม่หลงไหลเพลิดเพลินกับสิ่งยั่วชวนต่าง ๆ ที่มาพร้อมกับการประหยัดกับการไม่ฟุ่มเฟือยหรูหรา (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2560, น. 21) หลวงวิจิตรวาทการ (2551, น. 115) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

“ในบทเรียนเรื่องความประหัยัด ซึ่งท่านผู้อ่านอาจจะได้พบในหนังสือแบบเรียนธรรมจรรยา...ซึ่งเขาสอนว่า การประหัยัดหรือเก็บออมมรอมรินนั้นเป็นเรื่องฝืนใจคน และคนเราไม่ชอบทำ เพราะการจับจ่ายเป็นของสนุก แต่ถ้าหัดทำ...จะกลายเป็นของสนุกของรื่นรมย์ สิ่งที่ประหัยัดไว้ได้จะให้ความสุข ความสบายใจ ความรื่นรมย์อันเกิดจากการประหัยัดจะกลายเป็นความรื่นรมย์ที่สูงกว่าความสนุกสนานที่จะพึงได้จากการใช้สอยสุรุษย์...”

คุณค่าเหล่านี้เป็นเนื้อหาที่หลวงวิจิตรวาทการเน้นอยู่เป็นประจำ ซึ่งสะท้อนถึงค่านิยมการทำงานหนัก กระทั่ง “ลำบากยากเหนื่อย” ก็ไม่เป็นไร แต่ถือเป็นการหาความสุขจากการทำงาน รวมไปถึงการไม่ยึดติดกับการได้ผลทางวัตถุในทันที ซึ่งสิ่งนี้แม้ว่าฟังดูผิวเผินจะไปกันได้ดีกับ “งานบันดาลสุขฯ” อันเป็นสิ่งที่สฤชต์ให้ความสำคัญอย่างมีนัยสำคัญ

ทั้งนี้เราจะกล่าวได้โดยสรุปว่า “ความสุข” เป็นวิภาวะโง่ดั่งแห่งยุคพัฒนาซึ่งไม่ได้เป็นคำพูดติดปากของแค่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น แต่มันยังถูกกล่าวถึงอย่างเป็นประจำสม่ำเสมอตามแวดวงต่าง ๆ เช่นกัน ทั้งนี้ทัศนคติความคิด ความเข้าใจและการรับรู้ความสุขของชนชั้นนำช่วงเวลานั้น เป็นภาพสะท้อนถึงมโนทัศน์ทางความสุขของสังคมไทยยุคพัฒนาได้เป็นอย่างดีเลยทีเดียว แม้ว่ารายละเอียดปลีกย่อยจะมีการเน้นที่แตกต่างกันแต่บุคคลเหล่านี้สมาทานชุดความคิดเดียวกันอย่างไม่ต้องสงสัย ทั้งนี้ก็เป็นเพราะว่าบริบทของสังคมที่บอวลไปด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นสาเหตุหนึ่งสำคัญในการให้ความหมายความสุข ไม่ว่าจะเป็น ความอยู่ดีกินดี ความหวังในด้านอาชีพ การงาน การเพิ่มรายได้ ฯลฯ เช่นนี้ออกมาสู่สังคมนั่นเอง

ลักษณะการรับรู้และความเข้าใจความสุขของผู้คนในสังคม

ความเข้าใจโดยทั่วไปเกี่ยวกับความสุขมีเพียงไม่กี่แบบเท่านั้น เช่นความสุขทางวัตถุกับความสุขทางจิตใจ ซึ่งทั้งคู่ก็เหมือนกันว่าจะแตกต่างกันและไม่สัมพันธ์กันเลยแต่อย่างไร กล่าวคือความสุขทางวัตถุก็จะหมายถึงแค่ปัจจัยจากวัตถุที่สร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้คนแต่เพียงด้านเดียว ตรงกันข้ามความสุขทางจิตใจที่ก็จะเน้นเพียงแค่ว่าจิตที่มีความสงบร่มเย็น (ดูเพิ่มเติมณรงค์ เพ็ชรประเสริฐและกนกพร นิตยน์นิตพิฤทธิ, 2553, น. 5-9) การอธิบายเช่นนี้อาจจะทำให้ไม่สามารถเข้าใจความสุขได้ดีพอ เพราะความสุข

เองก็มีความสลับซับซ้อนและลึกลับในตัวเองอยู่สูงมากทีเดียว จากการศึกษาจากหลักฐานชั้นต้นแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่ผู้เขียนเลือกใช้วารสาร นิตยสาร และหนังสือพิมพ์เป็นหลัก ประกอบกับเอกสารอื่น ๆ เช่น หนังสืองานศพ เป็นต้น เนื่องจากปริมณฑลนี้สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความคิดของผู้คนโดยเฉพาะคนธรรมดาสามัญที่มีต่อความสุขได้เป็นอย่างดี พบว่า ความสุขโดยประชิด ความสุขโดยประวิง และความสุขทางสุขภาวะ มีความโดดเด่นเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามคุณค่าทั้งหมดเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการแสดงให้เห็นว่าเป็นการรับรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไป ความสุขถูกนำมาประยุกต์กับเรื่องการพัฒนาอย่างลงตัว สิ่งที่น่าสนใจคือพฤติกรรมเหล่านี้ไม่ได้เกิดจากการควบคุมที่เกิดจากตัวเอง แต่มันถูกกำกับด้วยกรอบความคิดชุดหนึ่งแห่งยุคสมัย นั่นก็คือระบบทุนนิยม เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเท่ากับว่าคุณค่าความหมายเหล่านี้จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของการอธิบายถึงการประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจของสังคมด้วยเช่นเดียวกัน (Weber, 1958, pp. 68-69 และธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2556, น. 20)

1. ความสุขโดยประชิดกับการได้รับตอบแทนในทันที

“ความสุขโดยประชิด” (immediate happiness) ถือเป็นตัวอย่างแรกของความสุขที่จะยกขึ้นมา เนื่องจากเป็นความหมายที่มีความโดดเด่นแห่งยุคสมัยเลยทีเดียวได้ทั้งในเชิงคำนิยามและคุณค่า สำหรับในแง่ของความหมาย แน่นนอนว่ามันต้องถูกเชื่อมโยงกับการแสวงหาความสุขซึ่งต้องตอบสนองต่อผู้คนแบบปัจจุบันทันด่วน โดยเฉพาะการสัมพันธ์กับวัตถุ เพราะมันสามารถบำบัดความต้องการได้ทันทีโดยตรง (เดือน บุญนาค ฮัต เจสสัน และทวี ตะเวทีกุล, 2477, น. 20) ความหมายของความสุขโดยประชิดได้รับการนิยามจากสังคมในหลายแบบ ซึ่งโดยรวมแล้วก็ยังคงให้ความสำคัญกับวัตถุที่ทำให้เกิดความเพลิดเพลินได้ในทันทีนั่นเอง อาทิ พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์ (2513) อดีตอธิบดีกรมศาสนาว่า “สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์ สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภคน” อนึ่งควรกล่าวด้วยว่าสุขที่เกิดขึ้นจากการไร้หนี้สินกับการประกอบกิจการก็กลายเป็นความสุขของคนในสังคมทวารชนนี้ด้วยเช่นเดียวกัน สำหรับปิ่น มุทุกันต์ (2542, น. 106) เองได้ยกย่องว่าความหมายเหล่านี้เป็นความสุขสมบูรณ์รูปแบบหนึ่งแห่งยุคสมัยไปแล้วด้วย “[การมีทรัพย์ การจ่ายทรัพย์ การไม่มีหนี้สิน และการทำงานที่ไม่มีโทษ เป็น] ...สุขสมบูรณ์คือ สุขเต็ม กล่าวคือ ‘ครบ ไม่บกพร่อง ไม่แหงง’...” อีกทั้งนักเขียนอย่าง

อนุช อาภาภิรม (2510, น. 61) ได้นิยามผ่านเรื่อง“การแสวงหาความสุข”ใน*วารสารชัยพฤกษ์* ปี พ.ศ. 2510 ว่า “...ความสุขได้แก่สภาพที่เราพึงพอใจ และความพึงพอใจจะเกิดขึ้นได้ก็เมื่อเกิดความต้องการ และการได้สิ่งที่เราต้องการมา...” และเขายังเสนอสูตรความสุขที่ไม่สลับซับซ้อนมากให้แก่สังคมพร้อมกันด้วย “ความสุข=การได้ครอบครอง/ความต้องการ” (อนุช อาภาภิรม, 2510, น. 61) สิ่งที่น่าสนใจคือสมการนี้จะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อต้องมีการเชื่ออย่างสนิทใจว่าความสุขเกิดจากการครอบครองทรัพย์สินและการบริโภคเป็นลำดับแรก เมื่อเป็นเช่นนี้เราจึงจะเห็นได้ว่าภาคสังคมส่วนหนึ่งเห็นพ้องต้องกันว่าทรัพย์สินหรือวัตถุเป็นตัวกลางสำคัญที่ทำให้ผู้คนยุคพัฒนามีความสุขอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะมันสามารถตอบสนองความต้องการได้ทันทีนั่นเอง

สำหรับในส่วนเชิงคุณค่า ความสุขโดยประชิดยังบ่งชี้ถึงสถานะทางสังคมของผู้คนได้ด้วย ในฐานะเป็นเครื่องบอกความมั่งคั่งได้ ตัวอย่างเช่น “...ผู้ชายตีหมาแพ และจะต้องมีนาฬิกาเรือนทองผูก ปากกา และดินสอปลอกทอง มาเห็นปากกระเป๋าเสื้อ เพื่อแสดงความมั่งคั่ง หรือใช้เป็นอาการประดับกายชนิดหนึ่ง” (บรรหาร บัณฑุกุล, 2509, น. 6) ไม่เพียงแค่นั้นยังสะท้อนถึงนัยความเป็นอยู่ที่มีความสะดวกสบายจากวัตถุมากขึ้น วิม อิทธิกุล (2501, น. 5) บรรณาธิการนิตยสารยาสูบ กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “...แม้จะอ้างว่าความรู้ทางวิทยาการวัตถุได้ช่วยให้มนุษย์ได้รับความสะดวกสบายขึ้น... เพราะความต้องการของมนุษย์มีอยู่ไม่สิ้นสุด มีบ้านแล้วต้องมีเครื่องเฟอร์นิเจอร์ เครื่องซักผ้า เครื่องไฟฟ้า รถยนต์ ยิ่งสะดวกสบายมากจนเป็นความเคยชินแล้ว...” การเปลี่ยนแปลงรสนิยมการบริโภคของผู้คนย่อมสัมพันธ์กับการตอบสนองความต้องการกับความสุขด้วย ดังที่กล่าวว่า “การครองชีพของประชาชนได้เปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ อันจะนำมาบำบัดความต้องการและบำรุงความสุขนั้นมีมากประเภทขึ้น...” (ประเสริฐ วงศ์พันธ์, 2506, น. 114) ดังนั้นความสุขโดยประชิดจะมีความหมายในลักษณะที่ได้รับผลตอบแทนจากวัตถุในทันที แต่ในขณะที่เดียวกันก็ยังสะท้อนถึงนัยของความมั่งคั่งกับความสะดวกสบาย ซึ่งเป็นคุณค่าที่แฝงอยู่ในนั้นด้วย

เมื่อก้าวถึงตรงนี้ การรับรู้และความเข้าใจความหมายความสุขโดยประชิดทำให้ผู้คนต้องมีความขยันหมั่นเพียรมากขึ้น เพราะพฤติกรรมนี้กลายเป็นอุปนิสัยที่จะนำไปสู่ความสุขจากการมีทรัพย์สินง่ายมากขึ้น “แต่การจะมีทรัพย์สินต้องอาศัยการประกอบเหตุ

ที่เกิดทรัพย์...[คือ] เรื่องความหมั่นความขยันในการประกอบกิจการงาน ทั้งนี้ทรงแสดงไว้ว่าคนหมั่นทำงานย่อมได้ทรัพย์” (อาภรณ์ อินทากัย, 2509, น. 49) ด้วยเหตุนี้จริยธรรมในการทำงานด้วยความขยันจึงกลายเป็นปัจจัยเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญและได้รับความนิยมนิยมในสมัยนั้นที่จะส่งผลทำให้ผู้คนสามัญสัมผัสและจับต้องกับความสุขโดยประชิดได้มากขึ้น มีหน้าที่ยังเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าไปพร้อมกันได้ด้วย

อย่างไรก็ตามแต่ที่จริงแล้วจริยธรรมดังกล่าวเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่ามันเป็นคุณธรรมสูงส่งของสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความสุขเกิดขึ้นมาจากน้ำพักน้ำแรงของตนและการที่ผู้คนเหล่านั้นไม่ได้อยู่เฉย ๆ นั่นเอง (หลวงวิจิตรวาทการ, 2541, น. 1) เกี่ยวกับเรื่องนี้แล้ว อาภรณ์ อินทากัย (2509, น. 50) เหมือนกับจะเข้าใจในเรื่องนี้เป็นอย่างดี เธอจึงได้ถ่ายทอดความคิดตนเองผ่านเรื่อง “การจัดเศรษฐกิจส่วนบุคคล” ในสรรพกรสารสัน ปี พ.ศ. 2509 ว่า “ในที่สุด...ชีวิตเป็นของสำคัญต้องทำมาหาเลี้ยงชีพเพื่อได้เงินมายังชีวิต เรียกว่ามีรายได้ คนที่มีรายได้ก็นับว่าดีอยู่แล้วที่ไม่ได้อยู่เฉย ๆ โดยไร้ประโยชน์...” อย่างไรก็ตามคำขวัญของรัฐบาลอันโด่งดังที่ว่า “งานบันดาลสุขฯ” นั้นสำหรับเธอยังได้ขยายต่อไปอีกว่า “...คนที่ทำงานจึงจะมีเงิน คนที่มีเงินก็ย่อมมีความสุข...” (อาภรณ์ อินทากัย, 2509, น. 50) ทั้งนี้จึงกล่าวได้ว่าแม้ผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมจะรับเอาความเข้าใจความสุขของรัฐมาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันของตนเองอย่างมาก แต่ก็ดูเหมือนว่าผู้คนมีเสริมเติมแต่งความหมายสุขได้อย่างอิสระ

2. บทบาทของความสุขโดยประวิงกับสังคม

เกี่ยวกับเรื่องนี้มีการนิยามไว้อย่างชัดเจนในงานเขียนของ ปิ่น มุกข์กันต์ (2542, น. 103) ด้วยคำว่า “ความสุขในกายหน้า” ว่า “...ความสุขในกายหน้าจึงได้เสียสละทุน ทำไปเหมือนคนกระโดดลงดำน้ำจับเอาปลา ยอมกลืนลมหายใจเพื่อจะเอาปลามาแกงกินให้ตัวมีอายุยืนต่อไป...” แน่นนอนว่าเราจะสามารถกล่าวได้อีกนัยหนึ่งคือ มันเป็นเรื่องมือพิสุจน์ตัวตนของผู้คนแห่งยุคว่าจะยอมละทิ้งความเพลิดเพลินจำเริญใจหรือความสุขปัจจุบันไปบางส่วนตลอดจนการอดทนและการยับยั้งชั่งใจของตนเองเพื่อที่จะได้รับความสุขตอบแทนในภายภาคหน้าที่มันคงกว่า (ปิ่น มุกข์กันต์, 2542, น. 77) อนึ่ง ผู้เขียนเห็นว่าการนิยามความสุขข้างต้นเป็น “ความสุขโดยประวิง” (delayed happiness) ก็อาจจะเหมาะสมและสามารถเข้ากันได้ดีกับสภาพทางความคิดของผู้คน

ในสังคมแบบนี้ เพราะคำนี้แสดงถึงการไม่เป็นที่คุ้นเคยกันของความหมายความสุข ในสังคมไทย การแยกความสุขโดยประวิงออกมาผู้เขียนเห็นว่ามันสะท้อนให้เห็นความสุข ในยุคพัฒนานี้ก็กลับมีความสุขสลับซับซ้อนและครอบคลุมถึงวิถีชีวิตประจำวันของคน ที่หลากหลายมิติกว่ามาก ซึ่งเราไม่สามารถเหมารวมพฤติกรรมเช่นนี้ด้วยคำว่า “ความสุข” ได้ทั้งหมด อย่างไรก็ตามลักษณะของความสุขโดยประวิงที่ถูกให้ความสนใจจากสังคม ประกอบด้วย การออมทรัพย์ การประกันภัย และการศึกษา ทั้งนี้ก็เป็นเพราะว่าทั้งหมดนี้ มีความโดดเด่นอีกทั้งมักได้รับการกล่าวถึงเสมออย่างแพร่หลายในวงกว้างตามสื่อสิ่งพิมพ์ ต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นความคิดของผู้คนในสังคมสามัญที่มีต่อ “ความสุข” ได้เป็นอย่างดี

ปรากฏการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นช่วงเวลาเดียวกันนี้ และนับว่าเป็นสีสันอย่างหนึ่ง อันสะท้อนให้เห็นว่าแม้แต่ภายในปริมณฑลความสุขกับภาคปฏิบัติการให้ความหมาย ความสุขของรัฐเองนั้นก็ยังคงมีความแตกต่างกับไม่ลงรอยกันอยู่บ้าง กล่าวคือการถกเถียง ในประเด็นที่ว่าความสุขชนิดใดระหว่างความสุขโดยประชิดหรือความสุขโดยประวิงที่จะ มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในยุคสมัยมากที่สุด ดังที่วิม อธิติกุล (2503, น. 5) บรรณาธิการนิตยสารยาสูบได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ใน *วารสารยาสูบ* ว่า “มีปัญหาเกี่ยวกับ เรื่องการหาความสุขทางโลก ซึ่งเวลาอยู่ในสังคมพบปะสนทนากันก็มักจะนำมาถกกันเถียง กันเสมอ...” เขาเองดูเหมือนจะสนับสนุนความสุขโดยประวิงด้วยการให้เหตุผลว่า “ในวัยหนุ่มควรจะเป็นวัยสะสมเงินทองหาสตาจค์ให้มากแล้วเก็บไว้ ใช้แต่พอสมควร ไม่ควรนำไปสุรุ่ยสุร่ายหาความสุขกันอย่างฟุ่มเฟือย...ทำให้เกิดความขัดสนใน วันข้างหน้า...” (วิม อธิติกุล, 2503, น. 5) ยิ่งไปกว่านั้นในฐานะที่เขาดำรงตำแหน่ง บรรณาธิการวิมเองก็ไม่ได้แค่ยกตัวอย่างของความไม่ลงรอยกันระหว่างความสุขสองชนิด แต่ทัศนคติของเขาเพียงด้านเดียวเท่านั้น แต่เขายังเอ่ยอ้างว่าผู้คนที่ไปก็ยังมีความคิดเห็นตรงกันกับเขาด้วยที่ว่า

“การสร้างตนเองเกี่ยวกับฐานะความเป็นอยู่ในยุคปัจจุบัน...ผู้เขียนมาบ่น ให้ฟังว่า เป็นเรื่องแทบไม่มีหวังหรือเหมือนเข็นครกขึ้นภูเขาอะไรทำนองนั้น เพราะไหนจะค่าครองชีพสูง เงินเดือนไม่พอใช้ ที่ดินและบ้าน ราคาหลายหมื่นบาท อะไร ๆ มันแพงไปทั้งนั้น อยู่มันไปวันหนึ่ง ๆ ให้ชีวิตผ่าน ๆ ไปดีกว่า...ความสำเร็จก็ยอมเป็นของเขา [ผู้ที่เขียนจดหมาย

มาถึงกองบรรณาธิการ] สักวันหนึ่ง... [ด้วยการ] พยายามเก็บรักษาไว้และ
นำออกหมุนเวียนหาประโยชน์ [แต่ทว่า] กลับเอา [เงิน] ไปใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย
จนหมดสิ้น...ก็ ต้องเที่ยวกู้หนี้ยืมสินเขาจนต้องทนทุกข์ทรมาน...”
(วิม อธิติกุล, 2504, น. 5)

เหตุที่กล่าวมาข้างต้นน่าสนใจและคงจะมีส่วนทำให้ความสุขโดยประวิง
ได้กลายมาเป็นที่นิยมและรับรู้ตลอดจนเข้าใจในหมู่คนสามัญธรรมดามากยิ่งขึ้นกว่าเดิม
ไม่ว่าจะเป็นจากการพูดถึงตามหน้าหนังสือหรือวารสารตลอดจนการถกเถียงในประเด็น
ดังกล่าวมากขึ้นในสังคม ทำให้เกิดการตระหนักว่าความสุขที่ได้มาจากการประหยัดหรือ
การออมทรัพย์ การประกันชีวิต ตลอดจนการศึกษา กลายเป็นรางวัลตอบแทนให้แก่
ผู้ที่มีความอดทน อดกลั้น อีกทั้งมีวินัยต่อตนเองว่าจะไม่หลงไหลไปกับสิ่งเย้ายวนและ
เพลิดเพลินใจต่าง ๆ ดังนั้นความสุขโดยประวิงเป็นหลักประกันว่าทุนทรัพย์จะเพิ่มขึ้นกับ
ความมั่นคงให้แก่พวกเขาเหล่านั้นในอนาคตได้ ซึ่งเหล่านี้ไม่ได้หมายถึงแค่ชีวิตใน
ทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่มีนัยยะรวมไปถึงความสุขด้านอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะ
เรื่องความสงบจิตใจเช่นกัน จนกระทั่งผู้คนในสังคมเริ่มยกย่องและแซ่ซ้องการออมทรัพย์
ว่าเป็นความสุขที่แท้จริง หรือ นิพพานังปรมมังสุขัง ตลอดจนความผาสุกของสวรรค์
ความหมายเหล่านี้ก็มีให้เห็นและพบเจออยู่บ่อยครั้งตามหน้าหนังสือหรือวารสาร
ในยุคสมัยนั้นด้วยเช่นเดียวกัน (สำรอง สิทธิแพทย์, 2514, น. 21)

3. ความหมายความสุขทางสุขภาวะ

ผู้คนไม่ได้เข้าใจความหมายความสุขแค่ด้านเศรษฐกิจเท่านั้นหรือรับรู้
เพียงความหมายเดียวไปตลอดรอดฝั่ง สุขภาวะโดยเฉพาะจิตก็บ่งร่างกายเป็นประเด็น
ที่เน้นควบคู่ไปพร้อมกันอย่างแยกไม่ออก ดังที่ปุ๋ย โรจนะบุรานนท์ (2505, น. 1)
อุปนายกสังคมสุขภาพทางจิตแห่งประเทศไทยในช่วงทศวรรษที่ 2500 ได้กล่าวว่า
“สุขภาพจิตแปลว่าความสุขทางจิต...เป็นสิ่งที่คู่กับสุขภาพทางกายหรือความสมบูรณ์
ทางกาย” แน่นนอนว่าจิตถูกให้ความสำคัญมากกว่าร่างกาย เพราะความสลับซับซ้อนกับ
การพัฒนาเมืองทำให้สุขภาพจิตของผู้คนย่ำแย่ (วิจารณ์ วิชยยะ, 2516) ในขณะเดียวกัน
บทบาทวิชาเกี่ยวกับจิตเริ่มมีมากขึ้นในสังคม แม้จะไม่มากเท่ากับด้านอื่น ๆ เช่นเศรษฐกิจ
ส่งผลมีการกล่าวว่า “จิตต่างหากเป็นต้นเค้าของความสุข” (ปิ่น มุกทุกันต์, 2515, น. 3)

หรือที่หลวงวิเชียรแพทยาคม (2506, น. 3) ก็เกริ่นถึงลักษณะในทำนองเดียวกันผ่านหนังสือเรื่อง จิตวิทยาเบื้องต้นและสังคม ว่า “จิตนั่นเองเป็นรากเหง้าเค้ามูลของความสุข...จึงนับว่าเป็นการเข้าต้นตอของความสุข...โดยแท้...” ด้วยเช่นกัน ไม่ใช่แค่นั้น อารมณ์ ซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งที่ได้รับการกล่าวขานว่า “...อารมณ์นี้ถือว่าเป็นลักษณะจิตชนิดหนึ่งที่สำคัญของชีวิต... [และ] emotion นับว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งของชีวิต ความผาสุกหรือไม่ผาสุกแห่งชีวิตนั้นขึ้นอยู่กับ emotion ทั้งสิ้น” (หลวงวิเชียรแพทยาคม, 2506, น. 194-196) ด้วยเหตุนี้การพยายามให้ความหมายความสุขด้านจิตจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างมาก เพราะมันมีผลต่อกิจวัตรประจำวันของคนในหลากหลายมิติ

ความเข้มข้นของการให้ความหมายความสุขทางจิตของบรรดานักวิชาการกับแพทย์เหล่านี้ ไม่ได้ออกมาแต่ลักษณะในแง่เชิงการนิยามเท่านั้น แต่กระนั้นแล้วมันกลับดูเหมือนว่าพวกเขาเหล่านั้นพยายามทำให้ความสุขทางจิตใจเป็นรูปธรรม มีระเบียบและเป็นทางการกว่านั้นมาก ความคิดเช่นนี้สะท้อนให้เห็นได้จากบุคคลทรงอิทธิพลมากที่สุดแห่งยุคสมัยในเรื่องจิตใจ คือ ฝน แสงสิงแก้ว นายแพทย์ผู้มีเชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาคนแรก ๆ ของเมืองไทย สำหรับฝนเห็นว่าความสุขต้องได้รับการศึกษา ค้นคว้าอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะด้านจิตใจ ที่นักวิชาการและแพทย์เกี่ยวกับจิตเชื่อมาตลอดว่าจิตใจเป็นต้นเค้าแห่งความสุข จนกระทั่งมีวิชาที่ว่าด้วย “สุขวิทยาจิต” ซึ่งร่ำเรียนกันเกี่ยวกับนิสัยและพฤติกรรมของมนุษย์ที่ทำให้ผู้คนมีความสุขตามความต้องการของยุคสมัย (ฝน แสงสิงแก้ว, 2510, น. 105)

ความโดดเด่นของการศึกษาฯ ทำให้มีการเสนอแนะแนวทาง วิธีการ ตลอดจนการปฏิบัติตนทางจิตใจออกมาอย่างสม่ำเสมอ เช่น การควบคุม และบริหารจิตใจ รวมไปถึง “...กฎง่าย ๆ ของชีวิตอันหนึ่งที่จะทำให้เราผาสุกได้โดยเฉพาะเวลากลุ่มอกกลุ่มใจ ก็คือ การรู้จักหย่อนใจ เสียบ้างให้คลายความตึงเครียดลง” (พระธรรมมวโรดม, 2516, น. 30) ก็ถูกเน้นด้วยเช่นกัน อาจกล่าวได้ว่าที่ความสุขทางจิตมีความสำคัญต่อผู้คนมากเช่นนี้ ส่งผลให้เกิดการอธิบายพฤติกรรมของผู้คนที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงลงไปในเรื่อง “การสร้างสุขทางจิต” มากขึ้น ดังกรณี “งานอดิเรก” ในฐานะเครื่องมือที่ช่วยทำให้อารมณ์ผ่อนคลาย และสร้างความสุขให้แก่ผู้คนในสังคมได้เป็นอย่างดี ดังที่พัฒนา ศิริสาคร กล่าวใน วารสารธนาธิปไตย (2510, น. 15) ว่า

“งานอดิเรกนับว่าเป็นของจำเป็นสำหรับมนุษย์เรามาก โดยเฉพาะผู้ที่ต้องทำงานอย่างหมกมุ่นด้วยแล้ว งานอดิเรกยิ่งเป็นของจำเป็นที่สุด เพราะงานอดิเรกจะเป็นเครื่องช่วยให้สมองเสียชั่วคราว เป็นการผ่อนคลายอารมณ์ที่เคร่งเครียดลงได้บ้าง...เพื่อให้ชีวิตมีความสุขสำราญเท่าที่สามารถจะเป็นไปได้”

ถึงกระนั้นแล้วคำอธิบายเรื่องงานอดิเรกยังเป็นกิจกรรมที่สื่อนัยทางเศรษฐกิจอีกด้วยโดยเฉพาะเรื่องการเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ตนเอง กล่าวคืองานอดิเรกที่ดีแห่งยุคสมัยไม่ควรให้แต่คุณค่าในแง่เชิงความสุขทางจิตเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่มันต้องสร้างรายได้ และมอบความสุขในทางเศรษฐกิจให้ผู้คน ซึ่งถือว่าเป็น “คุณสมบัติของงานอดิเรกที่ดี” ตามทัศนะของคนในสังคมนั่นเอง

แน่นอนว่าไม่ใช่แค่จิตวิทยาเท่านั้นที่มีบทบาทการให้ความหมายความสุขทางจิตแต่เพียงฝ่ายเดียว พุทธศาสนาก็ถือเป็นส่วนสำคัญในการนิยามความสุขลักษณะนี้ด้วยเช่นกัน ด้วยการอาศัยหลักธรรมะเพื่อที่จะทำให้ผู้คนสัมผัสกับความสุขทางใจ ดังที่ วิม อธิกุล (2501, น. 5) บรรณาธิการวารสารยาสูบอ้างว่า

“...แต่ยังมีสิ่งทีวิทยาศาสตร์ไม่สามารถพิสูจน์ได้หรือเข้าไปถึงได้ ทั้ง ๆ ที่ได้เคยทดลองหรือเพียรพยายามมาแล้ว ได้แก่เรื่องทางจิต... [และทางศาสนา] จะล่วงถึงที่กำเนิดความเป็นมาในสิ่งเหล่านี้ได้ ก็ต้องเข้าศึกษาทางธรรม และจัดเป็นธรรมชั้นสูงที่เรียกว่าอิทธิธรรม... [เพื่อ] ความสุขสูงสุดยอดที่มนุษย์ปรารถนาและหาเอาได้ในภพนี้”

หากจะสรุปใจความสำคัญอย่างสั้นที่สุด พุทธศาสนากับจิตวิทยานั้นดูเหมือนว่าจะมีลักษณะที่แตกต่างกันเป็นอย่างมาก เอาเข้าจริงแล้วทั้งคู่แม้จะมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน แต่ก็ยังอยู่ในกรอบความคิดเดียวกันคือ การกระตุ้นและการพัฒนาเศรษฐกิจอยู่นั่นเอง เพราะทั้งนี้สุขภาวะที่ปราศจากโรคจะทำให้ผู้คนมีความแข็งแรงจุดประสงค์ก็เพื่อสร้างคนให้สามารถประกอบอาชีพได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง และที่สำคัญก็คือสามารถนำมาซึ่งทรัพย์สินอีกทั้งเงินทองมากขึ้นตามลำดับ ในขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจทำให้ผู้คนในสังคมกลายเป็น “แรงงาน” ภาคอุตสาหกรรมด้วยเหตุนี้การขับเคลื่อนความหมายความสุขทางจิตกับใจผ่านการมีบทบาทของทั้งจิตวิทยา

กับพุทธศาสนา ยิ่งกลับเป็นการกำกับควบคุมจิตใจของพลเมืองในฐานะพลังการผลิตอีกอันหนึ่งของรัฐ ซึ่งนิยามทำควบคู่ไปพร้อมกับร่างกายอีกด้วย (ดูเพิ่มเติม ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2561, น. 228) ดังที่ว่า “การเป็นผู้ที่มีสุขภาพอันสมบูรณ์เป็นเรื่องสำคัญในการสร้างตัวอยู่มาก เพราะถ้าเป็นผู้มีร่างกายออด ๆ แอด ๆ...ย่อมจะทำมาหากินไม่ได้เต็มที่...ไม่มีเวลาจะทำมาหากิน เมื่อไม่มีเวลาทำมาหากินทรัพย์สินสมบัติก็จะอกเงยไม่ได้...” (พระนิกรบดี, 2516, น. 7)

การตอบโต้ความหมายความสุขของรัฐ

สีสันของปริมาณความสุขไม่ได้มีแต่ความหลากหลายในแง่ของการให้ความหมายจากทั้งภาครัฐ และผู้คนในสังคมเท่านั้น ความโดดเด่นอีกลักษณะหนึ่งคือการตอบโต้ความหมายความสุขที่รัฐกับสังคมนิยาม โดยเฉพาะความคิดและความเชื่ออีกมุมมองหนึ่งของสังคมทำให้ความสุขมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้นด้วยเช่นกัน ถึงตรงนี้เราจะสามารถสรุปได้อย่างสั้น ๆ ว่า ความสุขที่ถูกขับเน้นเป็นอย่างมากจากสังคมคือความหมายที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจเป็นหลัก หรือความกินดีอยู่ดีนั่นเอง ทว่าวันนี้กลับถูกตั้งคำถามด้วยการกล่าวหาว่า ความสุขเช่นนั้นเป็น ความปรารถนา ความดิ้นรน ตลอดจนความเสนาหา ที่ทำให้คนมีความสุขมากกว่าที่จะมีความสุข แน่แน่นอนว่ากลุ่มที่มีความโดดเด่นสำหรับเรื่องนี้ก็น่าจะคงหนีไม่พ้นพุทธศาสนา แม้ว่าบางส่วนจะเห็นด้วยกับสังคม แต่ก็ยังไม่สามารถด่วนสรุปได้ในทันทีว่าทั้งหมดจะต้องเห็นพ้องตรงกัน ฉะนั้นจึงไม่ใช่เรื่องน่าประหลาดใจที่ปัญญาชนพระสงฆ์ไทยและผู้คนในสังคมจำนวนหนึ่งที่ยังคงเห็นต่างกับประเด็นนี้ อนึ่งเนื่องด้วยพื้นที่จำกัด ดังนั้นบทความนี้จึงขอยกตัวอย่างเฉพาะทัศนคติของพุทธศาสนิกชนเท่านั้น เพราะท่านเป็นปัญญาชนคนสำคัญของไทยในฐานะผู้เคลื่อนไหวทางด้านความคิดอีกคนหนึ่ง (วิศรุต บวงสรวง, 2556, น. 36) ตลอดจนเป็นตัวอย่างที่ดีในการสะท้อนถึงการตอบโต้ความหมายความสุขทั้งจากของรัฐ สังคม ตลอดจนผู้คน

ในภาพรวมแล้วทัศนคติของพุทธศาสนิกชน เริ่มต้นจากการปฏิเสธความเข้าใจความสุขทางโลกออกไป สาเหตุหนึ่งก็เพราะจุดยืนของพุทธศาสนาอยู่ตรงข้ามกับคอมมิวนิสต์ (นนทวุฒิ ราชกาวิ, 2556, น. 3) ดังที่พูดในเรื่อง “แก่นพุทธศาสน์”

ซึ่งมีใจความสำคัญดังต่อไปนี้ “ในความสุขสนุกของคนปุถุชนนั้น มันไม่จริง มันหลอกลวง มันเป็นมายา แล้วมันใส่ความทุกข์ให้แก่ผู้นั้น...” (พุทธทาสภิกขุ, 2514, น. 26) ดังนั้น ความคิดเรื่องความสุขในพระคัมภีร์ของพุทธทาสภิกขุข้างต้นเป็นการสรุปรวบยอดให้เห็นถึงความไม่ยั่งยืน คงทน และถาวรของความสุขทางวัตถุ ซึ่งเป็นตัวอย่างของการตอบโต้กับความทุกข์ของรัฐได้ดีเลยทีเดียว

“ความว่าง” เป็นความสุขทางจิตวิญญาณที่พุทธทาสภิกขุเน้นมากกว่าความสุขทางวัตถุ ด้วยการทำให้เกิดความสุขทางใจ (พุทธทาสภิกขุ, 2544, น. 173) ความว่างจึงเสมือนกับการควบคุมจิตใจของผู้คนเพื่อจะเข้าสู่สภาวะการปลดปล่อยด้วยการใช้ธรรมะ การเปลี่ยนผู้คนจากยึดมั่นในวัตถุเป็นการให้ความสำคัญกับจิตใจที่ไม่มียึดมั่นแทน (พุทธทาสภิกขุ, 2544, น. 28-29) อย่างไรก็ตาม เราจะสามารถเห็นได้ชัดเจนต่อไปว่า แม้พระคัมภีร์ความเข้าใจของพุทธทาสภิกขุว่าด้วยความสุขจะมีความแตกต่างไปจากบุคคลและปัญญาชนคนอื่นอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง “ความว่าง” ทว่าเราก็ก็นพบความต่อเนื่องและเชื่อมโยงกับความหมายความสุขของเขาที่คล้อยตามกับสังคมอยู่

ปรากฏการณ์ของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อเทคนิคและวิธีการให้ความหมายความสุขในมุมมองประสบการณ์ของความสันโดษแม้ว่าโดยเนื้อแท้จะปฏิเสธการรับเอาคุณค่าความเข้าใจและการรับรู้ความสุขของรัฐทั้งหมดโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นทางด้านวัตถุ สำคัญแล้วคำนิยามที่ถูกเน้นก็ยังคงให้ความสำคัญกับจิตใจที่มั่นคงไม่แปรเปลี่ยนไปตามกระแสของสังคม แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธประเด็นเรื่องวัตถุออกไปเสียทีเดียว ปรากฏการณ์ของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเกิดภาวะของ “ความคิดลวกผสม” โดยเนื้อหาพยายามที่จะปฏิเสธคุณค่าความสุขของรัฐ แต่ท้ายที่สุดแล้วก็ยอมรับเอาความหมายของสังคมมาปรับใช้อยู่ไม่มากนักน้อย

ดังที่กล่าวไปในข้างต้นว่าความคิดของพุทธทาสภิกขุปฏิเสธความสุขทางวัตถุหรือความสุขทางโลก ทว่าสิ่งที่น่าสนใจคือพุทธทาสภิกขุเองก็ไม่ได้มีท่าทีที่จะปฏิเสธความสุขทางโลกอย่างตรงไปตรงมา (วิศรุต บวงสรวง, 2556, น. 69) แต่กลับพบงานเขียนของท่านหลายครั้งปรากฏว่ามีการขบเน้นความสุขทั้งทางวัตถุกับความสุขทางจิตใจพร้อมกันด้วยการใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา ดังที่ว่า “ความสุขของฆราวาส...นี้มันคล้ายจะถือเอาเป็นเพียงมาตรฐาน สำหรับฆราวาสโดยทั่วไปเท่านั้น แต่ฆราวาสอาจจะสามารถ

หาความสุขได้มากกว่านี้...อยู่ที่หัวใจเป็นความรู้สึกในจิตใจจริง ๆ” (พุทธทาสภิกขุ, 2536, น. 74) เมื่อเป็นเช่นนี้สาระสำคัญของความสุขตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ ช่วงทศวรรษที่ 2500-2510 คือให้ความสำคัญกับความสำเร็จในทางโลกซึ่งถูกพิจารณาควบคู่กับจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแม้ต่อให้ผู้คนในสังคมจะมีกินมีใช้หรือได้รับความอยู่ดีกินดีแล้วก็ตาม ธรรมะก็ยังจำเป็นอยู่สำหรับคนทั่วไปนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป “ความสุข” ไม่ได้เป็นกลุ่มก้อนเนื้อเดียวกันเสมอไป เพราะบริบททางสังคมในช่วงทศวรรษที่ 2500 ความสุขเริ่มเกี่ยวพันกับผู้คนกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่ารัฐก็ไม่ได้มีอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จและเด็ดขาดมากพอที่จะครอบครองพื้นที่นี้ไว้แต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น ดังนั้นความหมายความสุขของรัฐจึงเป็นแค่การเข้าไปแทนที่อย่างไม่สมบูรณ์ ตลอดจนไม่สามารถเบียดขับความหมายอื่นทิ้งไปแต่อย่างใด ทว่ารัฐทำได้เพียงทำให้ลักษณะอื่นไม่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดนั่นเอง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร, 2557, น. 17) อย่างไรก็ตามความคิดที่จัดวางความสุขของรัฐเช่นนี้ก็ยังมีดำรงอยู่ และไม่ได้อันตรธานหายไปจากสังคมเสียทีเดียว แต่มันแค่กล่าวถูกกล่าวถึงอย่างไม่สม่ำเสมอเท่ากับของรัฐ เช่นในเรื่อง “จงเกลียดชังมัน” ของ อนุช อภาภิรม ในมหาวิทยาลัย ฉบับ 23 ตุลาคม 2513 ว่า “...ลองมองสิ่งที่เรียกว่าความงามของชีวิต บ้าน ที่ดิน รถยนต์ ตู้เย็น โทรทัศน์ ชื่อเสียง ความสำเร็จ อำนาจ ทุกสิ่งมันเป็นคือโจรกรรม สิ่งที่เราเรียกว่าศิลปะ ทั้งหมดถ้าไม่ผลิตขึ้นเพื่อขายก็ผลิตขึ้นเพื่อดูหมิ่นผู้อื่น สิ่งที่น่าเกลียดเหล่านี้ จงเกลียดมัน!” (อนุช อภาภิรม, 2513, น. 134)

บทสรุป

เป็นที่แน่ชัดแล้วว่าความสุขมีบทบาทโดดเด่นอย่างมากในทศวรรษที่ 2500 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในวาระสำคัญและนโยบายของชาติ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่อยู่ภายใต้การครอบงำทางอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาช่วงสงครามเย็น ทำให้รัฐเป็นตัวแสดงหลักในการให้ความหมายความสุขในครั้งนี้ อย่างไรก็ตามไม่ใช่แค่รัฐเท่านั้นที่มีบทบาทในการนิยามความสุขแต่เพียงกลุ่มเดียว ภาคสังคม โดยเฉพาะผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ก็เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งมักจะปรากฏให้เห็นได้ตามหน้านิตยสาร วารสาร และหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ทั้งนี้ความหมายมันอาจจะเหมือนหรือต่างกันก็ได้

กล่าวโดยสรุปแล้วจะได้ว่าความหมายก็เริ่มครอบคลุมกับผู้คนในหลากหลายมิติมากขึ้นกว่าเดิม เช่น ความสุขโดยประชิด ความสุขโดยประวิง หรือแม้แต่สุขภาวะก็กลายเป็นอีกประเด็นที่ถุกเน้นเช่นกัน นอกจากนี้การจ้งงำกับความสุขของรัฐนั้นก็ยังคงดำรงอยู่เพียงแต่ไม่ได้รับการกล่าวถึงอย่างบ่อยครั้งและสม่าเสมอมากพอ ความโดดเด่นของความสุขในสังคมไทยยุคพัฒนา โดยเฉพาะการตอบโต้ผ่านมุมมองของผู้คนเช่นนี้ถือเป็นเรื่องอย่างหนึ่งเลยก็ว่าได้ เพราะแม้แต่ในการตอกกลับความสุขของรัฐก็ยังมีหลากหลายและยังไม่เหมือนกันเสียทีเดียวเลย เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า “ความสุข” ในทศวรรษที่ 2500 มีความสลับซับซ้อน แตกต่าง ตลอดจนไม่เป็นก้อนเดียวกันจนเกินไปอีกหนึ่งมิติของสังคมไทย เราอาจจะกล่าวได้ว่าความสุขในสังคมกลับมีความหมายที่สัมพันธ์และเกี่ยวพันที่แนบแน่นอยู่กับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างแยกไม่ออก (อันเป็นวัตถุประสงค์ของบทความนี้) โดยเฉพาะในฐานะคำนิยามที่เกี่ยวคู่ เกื้อหนุน และค้ำจุนระบบทุนนิยมให้อยู่รอดต่อไปได้ในโลกใบนี้

เอกสารอ้างอิง

- กุสุมา (นามปากกา). (2501). สหประชาชาติกับสันติภาพของโลก. *ตำรวจ*, 27(24), 1-5.
- คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี. คณะที่ 32 พลเอกถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2512.
- . คณะที่ 31 พลเอกถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่วันที่ 9 ธันวาคม 2506-11 มีนาคม 2511 แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2506.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2554). *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์ และความเป็นอื่น* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- . (2557). *รัฐศาสตร์แนววิพากษ์* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐกับกนกพร นิตยน์นิธิพฤดี (บรรณาธิการ). (2553). *ความสุข: มณฑลความรู้ใหม่ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ: บริษัทเอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด.

- เดือน บุนนาค ฮัต เจสสัน และทวีตะเวทิกุล. (2477). *เศรษฐศาสตร์*. เอกสารคำสอนภาค 5
ชั้นปริญญาตรี มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง.
- ถนอม กิตติขจร. (2514). คำปราศรัยของนายกรัฐมนตรี เนื่องในวันขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช
2514. *ออมลีนสาร*, 21(1), น. 13-15.
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2561). *เชื้อโรค ร่างกาย และรัฐเวชกรรม: ประวัติศาสตร์การแพทย์
สมัยใหม่ในสังคมไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: Illuminations Editions.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. (2559). *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ* [Thailand:
The politics of Despotic Paternalism] (พิมพ์ครั้งที่ 4) (พรณี ฉัตรพลรักษ์
และคณะ แปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2518). *เดชสนิทวงศ์, ในอนุสรณ์การพระราชทานเพลิงศพ
หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ ป.จ.,ม.ป.ช., ม.ว.ม. วันที่ 17 ธันวาคม 2518*.
กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดคิวพร.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2558). *ปฏิวัติบริโศก จากสิ่งของฟุ่มเฟือยมาสู่สิ่งจำเป็น*.
กรุงเทพฯ: ศยาม.
- _____. (2560). บทนำ: เสียงเรียกของมืออาชีพ ไนแม็กซ์ เวเบอร์ (เขียน) (กมลรัตน์
ศีลประเสริฐ แปล). *การยึดมั่นในอาชีพการเมือง*. กรุงเทพฯ: สมมุติ.
- ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. (2550). *บทบาททางการเมืองของจอมพลถนอม
กิตติขจร พ.ศ. 2506-2516*. (ปริญญาานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- นนทวุฒิ ราชกาวิ. (2556). *ความเชื่อแบบพุทธไทยในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ช่วง
พ.ศ. 2508-2519* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- นพพร ประชากุล.ฟูโกต์กับการสืบสาวความเป็นมาของสมัยใหม่. ในมิเชล ฟูโกต์.
(2558). *ร่างกายใต้บังคับการ: ปฐมบทแห่งอำนาจในวิถีสมัยใหม่* (พิมพ์ครั้งที่ 3)
(ทองกร โภคธรรม, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตย
และการพัฒนาโครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

- บรรหาร บัณทุกุล. (2509). ภาษีอากรกับการพัฒนาอีกที. *สรรพการศาสตร์*, 9(2), 4-9.
- ปกป้อง จันวิทย์ (บรรณาธิการ). (2545). *ป่วย อังภากรณ์ ทศนะว่าด้วยเศรษฐกิจ*.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลด์คิมทอง.
- ประเสริฐ วงศ์พันธ์. (2506). ประชาชนยากจน. *ปัญหาเศรษฐกิจโดยผู้ทรงคุณวุฒิจากกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ*, ในอนุสรณ์การพระราชทานเพลิงศพหลวงประจักษ์
สัจจการ วันที่ 15 กรกฎาคม 2506. พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดเกษมสุวรรณ.
- ป่วย อังภากรณ์. (2511). *คำพูดและข้อเขียน*. พระนคร: โรงพิมพ์เฟื่องอักษร.
- (2509ก). ความรับผิดชอบทางจริยธรรมเป็นความจำเป็นในการพัฒนา
บรรยายในการสัมมนาสำหรับนิสิต นักศึกษา และอาจารย์ 150 คน ณ
สำนักงานกลางนักเรียนคริสเตียน เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2509. *รัฐสภาสาร*,
14(2), 9-18.
- (2509ข). ปาฐกถาในการประชุมนักบัญชีทั่วประเทศ ครั้งที่ 1 วันที่ 21-23
มกราคม 2509 ณ ศาลาสันติธรรม. *รายงานเศรษฐกิจรายเดือน*, 6(2), 45-53.
- ปัญญา ผ่องชมพู. (2502). อินไซค์มอสโคว์. *ตำรวจ*, 28(2), 2-8.
- ปิ่น มุกกันต์. (2542). *เรือนชั้นใน-ชั้นนอก*. กรุงเทพฯ: บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์จำกัด.
- (2515). ปาฐกถาเรื่องจิต. ใน *พิมพ์งานเสด็จพระราชดำเนินพระราชทาน
เพลิงศพพระยาอรรถกฤตนิรุดี (ชม เพ็ญชาติ)* ป.ม., ท.ช. ณ เมรุหน้าพลับพลา
อิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันอังคารที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2515.
นครหลวงฯ: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ.
- ปุย โรจนะบุรานนท์. (2505). สุขภาพจิต. ใน *อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพนายสุทธิพงศ์
(น้อย) สุคันธารุณ ณ วัดสังเวชวิศยาราม วันที่ 5 พฤศจิกายน 2505*. พระนคร:
โรงพิมพ์ข่าวพาณิชย์.
- ฝน แสงสิงแก้ว. (2510). สุขภาพจิตในโรงเรียน. บรรยาย ณ โรงเรียนประถมสาธิตวิทยาลัย
การศึกษาประสานมิตร. *วารสารสมาคมจิตแพทย์*, 3(4), 89-112.
- พระธรรมมวโรดม. (2516). พยาธิ. ใน *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพธนัญชย
ทัฬหวิมล พ.บ., ส.ม., D.P.H. (England)* ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
22 สิงหาคม 2516. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สามมิตร.

- พระเทพเวที. *วิทยุธรรมเทศนาเรื่องความสันโดษ*. แสดง ณ วันที่ 17 สิงหาคม 2494. (อัดสำเนา)
- พระนิกรบดี. (2516). สารคดีบางเรื่อง. ใน *บรรณาการงานพระราชทานเพลิงศพ พระนิกรบดี อดีตอธิบดีกรมราชทัณฑ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จักร์ลสนิทวงศ์.
- พระวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย. (2504). พระดำรัสของพระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนไชยในการประชุมประจำปีของกองทุนการเงินระหว่างประเทศและธนาคารโลก. ในงาน *พระราชทานเพลิงพระศพ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2504*. พระนคร: โรงพิมพ์จันทน์หว้า.
- พัฒนา ศิริสาคร. (2510). การเลี้ยงกล้วยไม้เป็นงานอดิเรก. *ธนธิปไตย*, 11(1), 15.
- พุทธทาสภิกขุ. (2544). *ศาสนาสำหรับปัญญาชน*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภาและสถาบันสื่อธรรม.
- (2536). *ผู้ครองเรือนของพุทธทาส*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- (2511). *ทุกสิ่งขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า ‘ธรรมะ’ เพียงคำเดียว*. บรรยาย ณ หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 26 มกราคม 2511.
- ภิญญพันธ์ พจนะลาวินัย. (2558). *กำเนิด “ประเทศไทย” ภายใต้เผด็จการ*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ. (2501). *ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 18*. เล่ม 75 ตอนที่ 87, 1-5 (31 ตุลาคม 2501).
- วรวิสุทธิ (นามปากกา). (2501). คอมมิวนิสต์แปรรูป. *ตำรวจ*, 26(3), 1-5.
- วิจารณ์ วิชัยยะ. (2516). *กังวลใจ*. บรรยายทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย วันที่ 1 มีนาคม 2516. (อัดสำเนา)
- วิม อธิติกุล. (2501). บทบรรณาธิการ. *ยาสูบ*, 9(3), 5-6.
- (2503). บทบรรณาธิการ. *ยาสูบ*, 11(5), 5-7.
- (2504). บทบรรณาธิการ. *ยาสูบ*, 12(2), 5-6.
- วิศรุต บวงสรวง. (2556). *การเคลื่อนไหวทางความคิดของพุทธทาสภิกขุกับการเมืองไทย พ.ศ. 2516-2536* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

- วีระยุทธ ปีสาลี. (2557). *กรุงเทพฯ ยามราตรี*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ. (2558). *การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นกลางไทยกับ “เรื่องอ่านเล่น” ไทยสมัยใหม่ ทศวรรษ 2460-2480* (ปริญญาานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- สฤณี ธนะรัชต์. (2505) *ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพล สฤณี ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ในระยะ 3 ปีแห่งการบริหารของคณะรัฐมนตรี พ.ศ. 2503-2505*. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2546). *พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325-2352)*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สำรอง สิทธิแพทย์. (2514). สนทนาภาษาไทย. *อมลสินสาร*, 21(1), 19-25.
- หลวงวิจิตรวาทการ. (2551). *กำลังใจ* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด.
- _____. (2541). *วิธีทำงานและสร้างอนาคต*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด
- หลวงวิเชียรแพทยาคม. (2506). *จิตวิทยาเบื้องต้นและสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อนุช อภาภิรม. (2513, ตุลาคม). จงเกลียดมัน. ใน *มหาวิทยาลัย ฉบับที่ 23 ตุลาคม พุทธศักราช 2513*. พระนคร: สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 134-135.
- _____. (2510). ข้อคิดข้อเขียน เรื่องการแสวงหาความสุข. *ชัยพฤกษ์*, 14(12), 61.
- อัจฉรา กาญจนมัย. (2523). *การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น* (พ.ศ. 2335-2394) (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- อาภรณ์ อินทามัย. (2509). การจัดเศรษฐกิจส่วนบุคคล. *สรรพากรศาสตร์*, 9(2), 48-52.
- Weber, M. (1958). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (Translated and Introduction by Talcott Parsons). New York: Charles Scribner's sons.